

BAZI ZARF-FİİL EKLERİNİN TÜRKMEN TÜRKÇESİ-TÜRKİYE TÜRKÇESİ KARŞILAŞTIRILMASI (A. AŞIROV'UN "KAKAMDAN GALAN MİRAS" ESERİ ÖRNEĞİ)

Darya BESCHASTNOVA *

Özet: Türk dili ailesinin Oğuz Türkçesi olarak adlandırılan yazı dili grubunun içine Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi girmektedir. Bu yazı dillerinin arasında Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sınırlı sayıda bulunmaktadır. Türk yazı dillerinin şekil bilgisinde zarf-fiiller önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden hem Türkiye Türkçesinde hem Türkmen Türkçesinde sık bir kullanım alanı olan çoğunlukla tarz, durum ve tezliği bildiren bazı zarf-fiil ekleri (-I)p, -mÄn ve -dlk(I)çA üzerinde durulmuştur. Çalışmada bu eklerin önemli görülen işlevleri, kullanım özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için Türkmenistan Sovyet dönemi yazarlarından biri olan Aman Aşirov'un "Kakamdan Galan Miras" adlı eseri taranmış ve bazı zarf-fiiller açıklanmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesi, zarf-fiil ekleri, karşılaştırma.*

Comparative Analys of Some Gerunds in Turkmen Turkish and Türkiye Turkish (A. Aşirov's "Kakamdan Galan Miras")

Abstract: The written language group of the Turkish language family called Oghuz Turkish includes Türkiye Turkish, Turkmen Turkish, Azerbaijani Turkish and Gagauz Turkish. Among these written languages, there are a limited number of comparative studies on Turkmen Turkish and Türkiye Turkish. Gerunds have an important place in the morphology of Turkish written languages. For this reason, some gerund suffixes (-I)p, -mÄn and -dlk(I)çA, which are frequently used in both Türkiye Turkish and Turkmen Turkish, mostly expressing style, state and immediacy, are emphasised. In the study, the important functions and usage features of these suffixes were tried to be determined. For this purpose, the work "Kakamdan Galan Miras" of Aman Aşirov, one of the writers of Turkmenistan Soviet period, was scanned and some gerunds were tried to be explained.

Key Words: *Turkmen Turkish, Türkiye Turkish, gerund suffixes, comparative analysis.*

Giriş

Türkmen Türkçesi Oğuz grubunun doğu kolunda yer almaktadır. Ses, şekil ve cümle kuruluşu açısından Oğuz grubuna giren diğer yazı dillerinden çok büyük farklılıklar göstermemekte, daha çok benzer unsurlar bulunmaktaydı. Fakat zaman içerisinde uygulanan dil politikalarından dolayı farklılıklar meydana gelmiştir. Bazı farklılık ve benzerlikleri tespit etmek için hem Türkmen Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde şekil bilgisinde yer alan zarf-fiil eklerinden *-dlk(I)çA*, *-mÄn* ve *-(I)p* eklerinin oluşumu, kullanım alanları ve Türkiye Türkçesine aktarım biçimleri bir edebi eser örneğinde incelenmektedir.

Zarf-fiiller zarfın tarz ve fiil hareket özelliklerini içinde barındıran gramer yapılarıdır. Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve diğer Türk lehçelerinin zarf-fiil ekleri tarihi dönemlerden itibaren çeşitli ekler kullanarak zengin zarf-fiil eklerine sahip olmuştur. Zaman içinde bazıları işlevini yitirirken diğerleri varlığını sürdürmüş ve mevcut işlemlerinin yanında yeni işlevleri kazanmıştır (Tokatlı, 2012: 2). Oğuz grubuna giren Türkiye Türkçesinde çok sayıda zarf-fiil eki ve yapılarının var olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise Hünerli'ye göre (2012: 946) Türkiye Türkçesinin diğer Oğuz grubu Türk lehçeleri arasında yazı dili hâline gelmesidir.

1. Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile İlişkisi

Türk dili XII.-XIII. yüzyıla kadar tek yazı dili hâlinde yaşamış, fakat XII.-XIII. yüzyıldan sonra Kuzeydoğu ve Batı Türkçesi şeklinde iki ana kola ayrılmıştır (Buran ve Alkaya, 2004:16). Günümüzde ise Türk dili altı gruba ayrılmaktadır:

1. Kıpçak-Batı (Kıpçak) Grubu: Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karaçay Türkçesi, Kumuk Türkçesi ve Karayim Türkçesi.

* Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-8479-7031, e-mail: daryah2117@gmail.com

2. Kuzey-Doğu (Sibirya) Grubu: Yakut Türkçesi, Tuva Türkçesi, Hakas Türkçesi, Altay Türkçesi, Şor Türkçesi, Çulım Türkçesi, Sarı Uygur Türkçesi, Fuyü Türkçesi.

3. Güney-Doğu (Karluk-Uygur) Grubu: Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Salar Türkçesi.

4. Güney-Batı (Oğuz) Grubu: Türkiye Türkçesi, Azeri Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Horasan Türkçesi.

5. Argu (Halaç) Grubu: Halaç Türkçesi

6. Ogur (Çuvaş) Grubu: Çuvaş Türkçesi

Türkmen Türkçesiyle yazılmış en eski metinlerin Kıssa-i Yusuf ve Ahmet Yesevi'nin şiirleri olduğu ileri sürülmektedir fakat bu eserler Türk dilinin ortak dönemine ait olduğundan Türkmen Türkçesi XVIII. asırda yazı dili hâline gelen bir Türk dili kolu olarak kabul edilir. Türkmen Türkçesi Türkiye Türkçesi ile aynı (Oğuz) grupta yer almasına rağmen (Yıldırım, 2020: 22) farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar ise Sovyet döneminde ortaya çıkmaktadır. SSCB'ye dâhil edilmeden önce Türkmenler diğer Türk boyları gibi İslam dininin kabul edilmesiyle birlikte önce Arap alfabesini kullanmaktaydılar ve ortak Türkçe kelimelerinin yanında Arapça, Farsça kelimeler de bulunmaktaydı. Daha sonra Sovyet döneminde 3 Ocak 1928'de Latin alfabesine geçiş yapıldı (Şirin, 2020: 214) ancak Latin alfabesi Türkmen Türkçesinin fonetik özelliklerini tam yansıtamadığından özellikle 1938 yılından sonra SSCB'ye dâhil edilen Türk toplulukları Kiril alfabesine geçtiler (Şirin, 2020: 151). Bu kararın sonucunda Türkmen Türkçesinde Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin kullanımı azalmış bunun yanı sıra Rusça kelimelerin kullanımı artmıştır (Kara 2012:21; aktaran Yıldırım, 2020: 22). SSCB'nin dağılmasıyla 27 Ekim 1991'de bağımsızlığını kazanan Türkmenistan'da 12 Nisan 1993 tarihinde Latin alfabesine geçiş kanunu onaylanmış, 1999 yılında bazı değişiklikler yapılmış ve böylelikle günümüzde kullanılan 30 harfli alfabe oluşturulmuştur (Şirin, 2020: 221). Türkmen Türkçesinde günümüzde kullanılan Latin alfabesinin Türkiye Türkçesinde kullanılan Latin alfabesinden ayırt edici özelliği, yedi farklı işaretin bulunmasıdır (Yıldırım, 2020: 23) bazı durumlarda bu yedi işaret, lehçeler arası aktarma güçlüklerine neden olmaktadır.

Türkmen Türkçesinde boyların kullandığı birçok ağız vardır: Teke, Yomut, Ārsarı, Salır, Sarık, Çovdur, Alili, Gökleñ, Nohur, Ānew gibi (Hünerli, 2012: 9). Sovyet döneminde Türkmen Türkçesinin 'yeni' yazı dili oluşturulurken özellikle Yomut ve Teke ağızları esas alınmıştır (Kara 2007:234; aktaran Yıldırım, 2020: 22).

2. Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde Zarf-Fiil

Korkmaz, "Gramer Terimleri Sözlüğü" adlı eserinde zarf-fiilleri, yüklem anlamını farklı yönlerden etkileyen, fiil köküne zarf-fiil ekleri eklenerek zarf görevi üstlenmiş fiiller olarak tanımlamaktadır (1992:178). Türkiye Türkçesinde zarf-fiiller zarf ve fiil özelliklerini taşıyan ancak fiil özelliklerinden yalnız hareket ve zaman kavramlarını alırken zarflar tarz ve durum bildirme özelliklerini taşımaktadır. Zaman içinde Türkiye Türkçesi şekil bilgisinde bulunan zarf-fiiller kalıplaşarak kalıplaşma ifadelerine dönüşmüşlerdir (Korkmaz, 2009: 983). Engin'e göre, zarf-fiiller bir eylemi yaparken o eylemi gerçekleştirmek için diğer yardımcı eyleme başvurur (2009: 137). Aynı zamanda Türkiye Türkçesi zengin bir zarf-fiil ekler sistemine sahip olduğundan cümlelerde geniş ifadeleri sadelikle karşı tarafa aktarma kabiliyetine sahiptir (Engin, 2009: 339). Aynı zamanda zarf-fiiller hem tek başına kullanılabilir hem de yardımcı fiil ile birleşik fiil yapıları oluşturabilirler (Engin, 2009: 339; Korkmaz, 2009: 984). Türkiye Türkçesinde zarf-fiiller iyelik ekleri alanlar ve almayanlar şeklinde iki gruba ayrılmaktadır (Banguoğlu, 1974: 428).

Çağdaş Türkmen Türkçesi yazı dilinde zarf-fiillerin işlevi ve bazı ekleri Türkiye Türkçesinde bulunan eklerle aynıdır. Türkmenistan'da yazılmış olan şekil bilgisi çalışmalarında zarf-fiil ekleri iki gruba ayırmaktadırlar. Onların ilki "asıl şekiller" ve bu kategoriye *-A/-y, -I/-U, -(I)p/-(U)p* ekleri; ikinci kategori ise "yasama şekilleri" ve buraya *-AI, -InçA, -dIk(I)çA, -AndA, -mĀn, -mAzdAn, -AgAdA(n)* ekleri girmektedir (Söyegov vd., 2000:

425-448; aktaran Dinç, 2017: 48-49). Türkiye Türkçesinde ise “gerçek zarf-fiiller” ve “ad-fiil ve sıfat-fiillerle kurulan zarf-fiiller” şeklinde kategoriler bulunmaktadır. “Gerçek zarf-fiil” grubuna *-(y)A/-(y)I/-(y)U*, *-(y)ArAk*, *-(y)Ip/-(y)Up*, *-(y)InCA/-(y)UnCA*, *-(y)AlI*, *-mAdAn*, *-(y)In/-(y)Un*, *-iken/-ken* zarf fiiller girmektedir (Korkmaz, 2009:984). “Ad-fiil ve sıfat-fiillerle kurulan zarf-fiiller” grubuna ise *-mAkSIzIn*, *-mAkIA*, *-mAsIyLA* ve *-DıkçaA/-DUkçaA* ekleri girmektedir (Korkmaz, 2009: 1020).

2.1. -dIk(I)çA Zarf-Fiil Eki

Türkiye Türkçesinde bulunan *-dıkça/-dikçe/-dukça/-dükçe* zarf-fiil eki “vakitlime” zarf-fiil grubuna girmektedir ve *-diği müddetçe* anlamında kullanılmaktadır (Banguoğlu, 1974: 433).

Türkmen Türkçesi şekil bilgisinde *-dykça/-dikçe/-dukça/-dükçe* zarf-fiil ekleri *-dyk/-dik/-duk/-dük* sıfat-fiil eki ve *-ça/-çe* eşitlik hâli ekinin birleşmesiyle oluşmaktadır. Bu zarf-fiil eki damak ve dudak uyumuna uyar fakat her zaman tonlu olduğundan ünsüz uyumuna uymamaktadır (Yıldırım, 2020: 473). Çoğu zaman iyelik ekini araya alarak zarf-fiili oluşturur ve cümle içinde iş ve eylemin zamanını bildirmek için kullanılır (Yıldırım, 2020: 474).

Ol haty näçe okadygymça, meniň önümde mähriban kakamyň nurana keşbi örboyuna galyar (Аширов, 1972: 3).

“O mektubu **okudukça** benim gözümün önünde sevgili babamın nur yüzü belirmeye başlıyor.”

2.2.-(I)p Zarf-Fiil Eki

Türkiye Türkçesinde en geniş şekilde kullanılan zarf-fiil eki olarak bilinmektedir. Eski Türkçede *-ip/-ip/-up/-üp* eki *-p* eki şeklinde kullanılmaktaydı fakat yardımcı sesin onun bünyesinde var olduğu tahmil edilerek Batı Türkçesine iki sesli şekilde geçmiştir (Engin, 2009: 340). Korkmaz’a göre, *-ip/-ip/-up/-üp* ekleriyle oluşturulan zarf-fiiller eylemin ana fiildeki eylemden biraz önce gerçekleştiğini göstermek (2009: 999), sürekli veya tekrarlanarak (2009: 1001) ifade etmek için kullanılır.

Türkmen Türkçesinde en çok kullanılan ve işlev gören zarf-fiil eki *-(I)p* ekidir. *-(I)p* olarak değerlendirilen zarf-fiil ekine *-yp/-ip*, *-up/-üp*, *-ap/-öp* şeklinde rastlanmak mümkündür. Zarf-fiiller Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ünsüz harf ile biten fiilin sonunda damak ve dudak uyumuna bakılarak *-(I)p* eki alıp oluşturulur (Yıldırım, 2020:462). Ancak Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmen Türkçesinde ünlü harf ile biten fiillere de *-(I)p* zarf fiil eki eklenebilir. Bu durumda Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *yardımcı ünsüz y* harfi kullanılmamaktadır (Türkmen, 2017: 608). Bu durumda fiilin son ünlüsü ve ekinin ünlüsü birleşince ekin ünlüsü uzayıp ikincil uzunluğu meydana getirmektedir:

geplüp [geplä:p] - (konuşup);

çekelüp [çekelä:p] – (rahatsız edip);

yatlap [yatla:p] – (anımsayıp).

Türkmen Türkçesinde birleşik fiillerden *-(I)p* zarf-fiil ekinin yardımı ile zarf-fiiller oluşmaktadır (Yıldırım, 2020: 463), ancak her durumda Türkmen Türkçesinde kullanılan zarf-fiiller Türkiye Türkçesine aktarılırken aynı zarf-fiil şeklinde aktarılmaz:

aydyp berdi (anlattı);

aldap ýör (kandırıyor, yalan söylüyor);

geçip baryar (geçiyor);

gyryryp başladylar (bağırmağa başladılar);

çykyp gitti (çıktı gitti).

Türkiye Türkçesinde *-ip/-ip/-up/-üp* ekleri ile oluşan zarf-fiillerin olumsuz şekli *-ma/-me* eklerin eklenmesiyle oluşur. Türkmen Türkçesinde *-(I)p* eki ile oluşan zarf-fiilin olumsuz biçimi bulunmamaktadır (Türkmen, 2017: 609). Onun yerinde *-man/-män* ekleri kullanılır. Bu ek en eski biçimlerde Eski Türkçe döneminde Türkmen şairlerinin eserlerinde *-majyn/-mejyn* biçimindeydi (Keskin, 2019: 101). Günümüz Türkmen Türkçesinde ise *-män/-men* şeklinde ve bu yapıdaki ünlü uzatılarak söylenir (Yıldırım, 2020: 463). Türkmen Türkçesinde *-man/-män*

eki ile kurulan zarf-fiillerin olumsuz biçimi Türkiye Türkçesinde *-madan/-meden* ve *-maYIp* ekleriyle oluşan zarf-fiilleri karşılamaktadır. Eylemin nasıl meydana geldiğini göstermektedir (Türkmen, 2015: 26):

galdyrman (kaldırmadan);

bilmün (bilmeden);

gitmündigini (gitmediğini);

Soňra bolsa ejemin agysyna çydap bilmün, aglamaga başladym (Аширов, 1972: 4).

“Sonra ise annemin ağlamasına **dayanamayıp** ağlamaya başladım.”

Sebäbi urşuň biziň aramyzdan diňe kakamy alyp gitmündigini bilýärdim (Аширов, 1972: 9).

“Çünkü savaşın bizim aramızdan sadece benim babamı **alıp gitmediğini** biliyordum.”

Türkmen Türkçesi şekil bilgisinde *-(I)p* zarf-fiil eki ikilemeler veya tekrarlar da oluşturabilir:

gaýtalap-gaýtalap (tekrarlayıp tekrarlayıp).

İşlev açısından Türkmen Türkçesindeki *-(I)p* eki ile oluşan zarf-fiiller Türkiye Türkçesinde *-ip/-ip/-up/-üip* ekleri ile oluşan zarf-fiiller gibi esas fiilden önce gerçekleşmiş olan olay veya hareketi karşılamaktadır (Korkmaz, 2009: 999). Ekin ana işlevleri tarz bildirmek ve hareketleri birbiri ile bağlamaktır (Yıldırım, 2017: 463):

Erkek adamlar her gün diyen ýaly, furgona münüp, nirädir bir ýerik gidýärdiler (Аширов, 1972: 3).

“Adamlar her günkü gibi bir minibüse **binip** bir yerlere gidiyorlardı.”

Kakam özünüň mähnet elleri bilen kellämi sypalap:

– *Bir az wagtyk, oglum! Birki günlük şähre işe gidýan – diýdi* (Аширов, 1972: 4).

“Babam kendi kocaman elleriyle başımı **okşayarak**:

– Kısa bir zaman, oğlum! Bir iki günlüğüne şehre işe gidiyorum, demişti.”

Kakamy kân yatlap, ejeme-de azar berip duramokdym (Аширов, 1972: 7).

“Babamı sürekli **anımsayarak** anneme de eziyet etmiyordum.”

Aynı zamanda *-(I)p* eki Türkiye Türkçesine bazı durumlarda *-ArAk* zarf-fiil eki ile aktarılabilir (Türkmen, 2017: 609). Aman Aşirov’un eserinden buna örnek olarak:

Ol ýaka ýyrtyp aglamaga başlady (Аширов, 1972: 4).

“O yakasını **yırtarak** ağlamaya başladı.”

Ejem bolsa kakamdan gelen hatlary görkezip, “Tiz barjak” diýipdir – diýip, meni köşeşdirýärdi (Аширов, 1972: 6).

“Annem ise babamdan gelen mektupları **göstererek** ‘Tez zamanda gelecek’ demiş, diye beni sakinleştiriyordu.”

Indi çagalyk döwrümde kakamy fronta ugradyp, obada eden süýji arzuwlam, öňden görmelem kakam hakynda diňe yatlama bolup galyberdi (Аширов, 1972: 9).

“Çocukluğumda babamı savaşa **göndererek** köyde kurduğum tatlı hayaller, önceden de çok göremediğim babamla ilgili sadece hatıra olarak kalmış.”

Bazı durumlarda Türkmen Türkçesinden *-(I)p* eki ile oluşan zarf-fiiller Türkiye Türkçesinde bulunun *-ınca/-ince/-unca/-ünce* veya *-diğında/-diğinde/-tiğında/-tiğinde* (Türkmen, 2017: 609) anlamında kullanılmaktadır ve aktarma işlevi sırasında Türkiye Türkçesine bu ekler kullanarak aktarılmaktadır:

Ol bir aýagyndan agyr ýaralanyp, ir goýberilen ekeni (Аширов, 1972: 8).

“O bir ayağından ağır bir şekilde **yaralanınca** erkenden bırakılmış meğer.”

-(I)p zarf-fiil eki cümle içerisinde tekrar şeklinde kullanılabilir. Bu durumda çoğu zaman zarf-fiil eki tarz bildirmektedir (Yıldırım, 20120: 465):

Uzak ýuytdan sowgat bilen iberilen ol haty men her gün diyen ýaly gaýtalap-gaýtalap okaýaryn (Аширов, 1972: 3).

“Uzak memleketten hediye ile gönderilen o mektubu ben her gün olduğu gibi **tekrar tekrar** okuyorum.”

Zaman içinde bazı zarf-fiiller kalıplaşarak edat ve zarfları türettiler. Aman Aşırov’un eserinde bir zarf örneğine rastlanmıştır:

Ejem bolsa kakamdan gelen hatlary görkezip “Tiz barjak” diýipdir – diýip, meni köşeşdirýärdi (Аширов, 1972:6)

“Annem ise babamdan gelen mektupları göstererek ‘Tez zamanda gelecek’ demiş, **diye** beni sakinleştiriyordu.”

Oğuz grubuna giren Türkmen Türkçesinde *-(I)p* eki ile oluşan zarf-fiiller tasvir fiiller şeklinde kullanılır. Türkmen Türkçesi şekil bilgisinden yardımcı fiil zarf-fiilden her zaman ayrı yazılmaktadır (Hüseyin, 2020: 399). *-(I)p* eki alan fiil kendinden sonraki fiile eklenerek cümleye tezlik, yeterlilik, başlangıç veya süreklilik anlamlarını katmaktadır (Gökçür, 2018: 79).

Türkmen Türkçesinde *-(I)p* zarf-fiil eki ve *bil-* yardımcı fiiliyle oluşan zarf-fiiller yeterliliği (2018: 79) bazı durumlarda ise yetersizliği bildirmektedir (Yıldırım, 2020: 400) :

Emma ejem köşeşip bilenokdy (Аширов, 1972: 4).

“Ama annem sakinleşemiyordu.”

Türkmen Türkçesinde ünlü harf ile biten ana fiile *-(I)p* zarf-fiil eki eklendiğinde ikincil ünlü uzaması meydana gelmektedir. Aynı zamanda eylemin yetersizliğini, gücünün yetememesi veya eylemi gerçekleştirememesini bildirmesi için *bil-* yardımcı fiiline *-ma /-me* olumsuzluk eki eklenerek olumsuz bir şekilde kullanılır (Hüseyin, 2020: 400):

Ejem maña jogap berjek ýalam etdi-de, geplüp bilmedi (Аширов, 1972: 6).

“Annem bana cevap verecekmiş gibi yaptı da **konuşamadı.**”

-(I)p zarf fiil eki ve *bar-*, *dur-*, *gal-*, *gel-*, *otyr-* ve *yör-* yardımcı fiilleri sayesinde oluşan zarf-fiiller sürekliliği, süreci ifade ederken (Gökçür, 2018: 80), bazı durumlarda *bar-* yardımcı fiili olayın kademe kademe geliştiğini de belirtmektedir (Türkmen, 2017: 616):

Günlerem biri-biriniň yzyna sepleşip geçip baryardy (Аширов, 1972: 7).

“Günler birbirini takip ederek **geçmekteydi.**”

Hally aga ýabylary aýryşdyryp durşuna, kellesini galdyрман jogap berdi (Аширов, 1972: 5).

“Hallı ağa atları **ayrıştırmasına** kafasını kaldırmadan cevap verdi. ”

Onuň içinden reňki gözümü gamaşdyryp duran Gyzyly Ýyldyz ordeni çykdy (Аширов, 1972: 10).

“Onun içinden rengi ile gözümü **kamaştırın** Kırmızı Yıldız nişanı çıkmış. ”

Türkmen Türkçesinde *-(I)p* zarf-fiil eki ve *gel-* yardımcı fiil ile oluşan tasvir fiiller sürekliliğin yanında bazı durumlarda eylemin yönünü de ifade etmektedir (Yıldırım, 2020: 422). Dinç’e göre, bu kategoriye giren zarf-fiiller Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmamaktadır veya zor bulunmaktadır (2017: 74):

Bir seretsem, esgere bakan bütün oba süýşip gelyärdi (Аширов, 1972: 8).

“Bir baktım ki askere doğru bütün köy **yavaşça hareket ederek geliyordu.** ”

Amanna agadan soňam obamyzyň adamlaryndan gaýdyp gelenleri boldy (Аширов, 1972: 8).

“Amanna ağadan sonra köyümüzün adamlarından **geri dönenler** olmuş.”

Obamyzdan gidenleriň kimsi gaýdyp geldi, kimsi bolsa gelmedi (Аширов, 1972:9)

“Köyümüzden gidenlerin kimileri **geri dönmüş**, kimileri ise dönmemiş.”

Sürekliliğin yanında *otyr-* yardımcı fiili ile oluşturulan tasvir fiiller eylemin oturarak gerçekleştirildiğini de bildirir (Yıldırım, 2020: 412). Aynı zamanda Türkmen Türkçesinde yardımcı fiiller, örnekte *otyr-* yardımcı fiil geniş zaman (belirtisiz gelecek zaman) Türkmen Türkçesinde *nämälim geljek zaman* eki *-Ar* ile kullanılmaktadır (Dinç, 2017: 73).

Men bir gün öýde kitaplaryma güýmenip otyrdym (Аширов, 1972: 8).

“Ben bir gün evde kitaplarımla **gönül eğlendiriyordum.**”

Ýöne **aldap yör** (Аширов, 1972: 6).

“Sürekli **yalan söylüyor.**”

Eýýäm **bäşinjä gatnap ýördüm** (Аширов, 1972: 9).

“Artık beşinci **sınıfa gidiyordum.**”

Emre Türkmen ‘*Türkmen Türkçesinde -(I)p Zarf-Fiil Ekinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri*’ adlı makalesinde *-(I)p gal-* tasvir fiilinin sürekliliği (2017: 617) ifade ettiğini söylerken, Hüseyin Yıldırım ‘*Türkmen Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*’ kitabında *gal-* yardımcı fiili ile oluşan tasvir fiillerin eylemin bir noktada tamamlandığını ve neticeye ulaştığını (2020: 417) bildirdiğini yazmaktadır. Örneğin:

Önem bir otuz-kyrk öyli kiçijik obamyz şol ýyl **boşap galdy** (Аширов, 1972: 3).

“Öncesinden de otuz kırk evli küçücük köyümüz o yıl **boşalmış.**”

Daha önce belirtildiği gibi *-(I)p* eki ve *gal-* yardımcı fiili ile oluşan zarf-fiiller, *git-* yardımcı fiili ile meydana gelen zarf-fiiller gibi eylemin bittiğini (Gökçür, 2018: 80) veya birden gerçekleştiğini (Türkmen, 2017: 618) ifade eder:

Kakam taýýar edilip goýlan zatlaryny alyşdyryp, bizi bagryna basdy-da, çykyp gitdi (Аширов, 1972: 4).

“Babam **hazırlanarak koyulan** eşyalarını alıp bizi bağrına bastı ve **çıkıp gitti.**”

Ol: “Oglum, kakaňdan hat bar” diýip, haty maňa uzatdy-da, çykyp gitdi (Аширов, 1972: 8).

“O “Babandan mektup var” diye mektubu bana uzattı ve **çıkıp gitti.**”

-(I)p zarf-fiil eki ve *gör-* yardımcı fiili ile oluşmuş zarf-fiiller bir eylemin sınıandığını bildirmek için yapıldığını gösterir (Türkmen, 2017: 618):

Ejem biçäre meniň göwnümi tapjak bolup her zatlar edip görýärdi (Аширов, 1972:6).

“Annem çaresizce benim gönlümü hoş tutmak için her şey **yapıyordu.**”

-(I)p zarf-fiil eki ve *başla-* yardımcı fiil ile oluşan zarf-fiiller Türkmen Türkçesinde hareketin veya olayın başlangıcını ifade etmektedir (Gökçür, 2018: 80). Türkmen’e göre bu yapıları Türkiye Türkçesine aktarırken isim-fiil eki *-mAk*, yönelme hâl eki *-A* ve *başla-* fiil yapısı ile kullanılmalıdır (Dinç, 2017: 75):

Sebäbi aýallar, adamsy furgona mündügi aглаşyp başlaýardylar (Аширов, 1972: 3).

“Çünkü kadınlar, adamlar minibüse binince **ağlamaya başlıyorlardı.**”

Onuň gözünden akýan yaş düwmeleri meniň syrylgy kelläme damyp başlady (Аширов, 1972: 6).

“Onun gözünden akan gözyaşı damlaları benim kazınmış kafama **damlamaya başladı.**”

Aýallar gidensoň men ene-de ejemiň ýüregine düşüp başladym (Аширов, 1972: 6).

“Kadınlar gittikten sonra ben nenem ve annemi **bezdirmeye başladım**”

Soňra bolsa öýe ylgaýardym-da, ejemi çekeläp başlaýardym (Аширов, 1972:6).

“Sonra ise eve koşarak annemi **çekiştirmeye başlıyordum.**”

Men eýýäm ikinji klasa gatnap başladym (Аширов, 1972: 7).

“Ben artık ikinci sınıfa **gitmeye başladım.**”

Meniň ýigrimi-otuz ädim önümden baryan oylanlar “Soldat gelýär. Kakam gelýär!” diýşişip, birden gygyryp başladylar (Аширов, 1972: 7).

“Benden yirmi otuz adım önde giden çocuklar “Asker geliyor. Babam geliyor!” diye birden **bağırmaya başladılar.**”

Ilki bilen direktorymyz gürläp başlady (Аширов, 1972: 9).

“İlk önce okul müdürümüz **konuşmaya başlamıştı.**”

Oylanlar ýyldyzyma buýsanç bilen seredişip başladylar (Аширов, 1972: 10).

“Çocuklar yıldızına gururla **bakmaya başladılar.**”

Gökçür'e (2018: 79) ve Dinç'e göre (2017: 71), *-(I)p* zarf-fiil eki ve *ber-* yardımcı fiil ile oluşan tasvir fiiller tezliği ifade eder ancak Türkmen (2017: 616) bu yapının hareketi başkası için gerçekleştirdiğine vurgu yapar:

Kakamyň nirä gidendigini, näme üçin gidendigini aýdyp berdi (Аширов, 1972: 6).

“Babamın nereye ve neden gittiğini **anlattı.**”

Aman Aşirov'un “Kakamdan Galan Miras” eserinden verilen örnek cümlede, Yıldırım'ın (2020:401) belirttiği gibi eylemin tezliğinin yanında kolayca gerçekleştirdiği gösterilmektedir.

Kim biziň oragymyzy oryp berer (Аширов, 1972: 6)?

“Kim bizim hasatlarımızı **biçiverir?**”

Sonuç ve Değerlendirme

Türkmen Türkçesinde zarf-fiiller basit ve tasvir fiiller şeklinde görülmektedir. Aman Aşirov'un “Kakamdan Galan Miras” adlı eserinde incelediğimiz bazı zarf-fiiller *-dlk(I)çA* ve *-mÄn* ekleri gibi basit zarf-fiiller formunu oluşturmuş ve cümlede olayın ne zaman başladığına ve bittiğine, devamlılığına, tekrarına dair zaman ipuçlarını vermek için kullanılmıştır. Onunla sınırlı kalmayıp eylemin olumsuzluğunu ifade etmek için de kullanılmıştır. Eserde Türkmen Türkçesinde tasvir fiillerin *bar-*, *başla-*, *ber-*, *bil-*, *dur-*, *gal-*, *gel-*, *git-*, *gör-*, *otyr-*, *yör-* yardımcı fiiller ile oluştuğu ve farklı işlevlerde: olayın tezliği, yeterliliği, başlangıcını bildirmek için kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi yazı dillerinde kullanılan zarf-fiillerin işlevsel benzerlikleri ve oluşumları Aman Aşirov'un “Kakamdan Galan Miras” adlı eser üzerinde tespit edilerek, olabildiğince doğru bir biçimde Türkiye Türkçesine aktarılacak şu sonuçlar elde edilmiştir:

1. Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesi ile benzer bir şekilde zarf-fiiller fiil gövdelerine zarf-fiilin eklerinin eklenmesiyle oluşurlar.

2. Genel olarak damak ve dudak uyumuna uyarlar.

3. Türkmen Türkçesinde tüm *-a/-e/-ý;* *-y/-i/-u/-ü;* *-yp/-ip/-up/-üp;* *-agada/-ägede/-agadan/-ägeden;* *-anda/-ende;* *-andan/-enden;* *-anson/-enson;* *-dykça/-dikçe/-dukça/-dükçe;* *-ynça/-inçä;* *-yança/-yänçä;* *-aly/-eli;* *-man/-män;* *-mazdan/-mezden* zarf-fiil eklerinin arasında en çok kullanılan ve işlevsel olan *-yp/-ip/-up/-üp* zarf-fiil ekidir.

4. Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak eğer fiil ünlü harf ile bitiyorsa araya yardımcı ünsüz harf eklenmeksizin *-(I)p* eki gelir ve bu durumda uzunluk oluştururlar.

5. Zarf-fiiller cümlede durum, tarz, zaman, sebep, bağlama, süreklilik vb. ilişkileri ifade etmek için kullanılır.

6. Türkmen Türkçesinde en çok görülen zarf-fiil biçimi, zarf-fiil eki alan ana fiillerin yardımcı fiillere eklenerek tasvir fiilleri oluşturmasıdır.

7. *-man/-män* olumsuz zarf-fiil eki, damak uyumuna bağlanır ve ünlüyü uzatır. Türkiye Türkçesindeki *-madan/-meden* olumsuzluk ifade eden zarf-fiil ekini karşılar.

KAYNAKÇA

Banguoğlu, Tahsin (1974), *Türkçenin Grameri*, İstanbul, (Edebiyat Fakültesi Basımında Dizilmiştir) Baha Matbaası.

Dinç, Sinan (2017), *Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi*, 1.Baskı, Kayseri, Fenomen Yayıncılık.

Ergin, Muharrem (2009), *Türk Dil Bilgisi, İstanbul*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

Hünerli, Bülent (2012), *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Zarf-Fiiller*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Edirne.

Keskin, Esra (2019), *Türkmen Türkçesinde Farklı Kökenlerden Gelen -Maan ~ -Man ~ -Maan Yapıları*, *Türkoloji*, S:94, s. 96-107.

Korkmaz, Zeynep (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, 1.Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Korkmaz, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, 3.Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokatlı, Suzan (2012), *Irak Türkmen Türkçesinde Bazı Zarf-Fiil Eklerinin İşlev ve Kullanım Özellikleri ile Zarf-Fiil Görevindeki Yapılar*, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C:7, S:2, s. 1-12.
- Türkmen, Emre (2015), *Türkmen Türkçesinde Zarf-Fiiller*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YLS Tezi), Eskişehir.
- Türkmen, Emre (2017), “*Türkmen Türkçesinde -Xp Zarf-Fiil Ekinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri*”, *Kesir Akademi Dergisi*, S:10, s. 607-620.
- Yıldırım, Hüseyin (2020), *Türkmen Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 1.Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Аширов, Аман (1972), *Какамдан галан мирас*, Ашгабат, «Туркменистан» Неширятьы